

LIBERTATEA DE CONȘTIINȚĂ – FACTOR DETERMINANT ÎN FORMAREA IDENTITĂȚII ȘI ÎN AFIRMAREA INTEGRITĂȚII

Drd. Emanuel SĂLĂGEAN

*Universitatea din București
emanuelsalagean@hotmail.com*

Abstract: Freedom of Conscience - Determining Factor in the Formation of Identity and in the Assertion of Integrity

In this paper, we will present how identity and integrity are determined by the three levels of freedom presented by Adler J. Mortimer and his team in the study: *The Idea of Freedom: A Dialectical Examination of the conception of Freedom*. These three models of freedom are correlated with the experience of the self through which the moral development of the human being takes place in the approach to identity and integrity: (1) circumstantial freedom - self-realization; (2) acquired freedom - self-perfection and (3) natural freedom - self-determination. This approach wants to show once again that the human being has value and is endowed with abilities that give him or her the opportunity to desire and aim for high ideals and that the deepest meaning of freedom does not consider, first, the essence of the human being, but its existence, not what man is, but what he or she can become. Therefore, the person's concern to reach the natural freedom is directly proportional to his willingness to open himself to Divinity, nature and fellows. In this experience to search for freedom that offers the highest fulfilment in life, Jesus Christ is the perfect model, but the examples of other special people from Scripture or Christian and universal history can also be very inspiring.

Keywords: *liberty, identity, integrity, self*

La începutul lunii martie a acestui an, au fost publicate rezultatele studiului Democracy Report 2020¹ realizat de Institutul V-DEM al

1 https://www.v-dem.net/media/filer_public/f0/5d/f05d46d8-626f-4b20-8e4e-53d4b134bfc6/democracy_report_2020_low.pdf p.6

Universității din Goteborg. Raportul prezintă o analiză exhaustivă și foarte bine documentată asupra direcțiilor evidente pe plan mondial cu privire la „declinul global al instituțiilor liberal democratice”. Totodată, cei care au realizat această cercetare observă tendința spre abandon a valorilor democratice în multe țări din lume, ceea ce nu poate fi decât foarte îngrijorător.

Aceste temeri pot fi justificate mai întâi cu una dintre concluziile care aduc multe motive de neliniște: pentru prima dată, începând cu 2001, autocrațiile sunt majoritare, adică 92 de țări în care trăiește 54% din populația globală. Aceasta înseamnă că aproximativ 35% din populația lumii se compune din națiuni autocrate, adică aproximativ 2,6 miliarde de oameni. Apoi, un alt motiv de îngrijorare este graba cu care, sub diverse pretexte, se renunță rând pe rând la prevederi esențiale din legislația internațională care se referă la drepturile omului. Această situație îi face pe cei care au realizat acest studiu să considere că și națiuni din G20 (Brazilia, India, SUA și Turcia) ar putea face parte din cel de-al doilea val al țărilor în care se va instaura un regim autocratic, că, în același timp, „America Latină se întoarce la nivelul înregistrat la începutul anilor '90, iar în Europa Centrală și în Asia Centrală democrația se află la cele mai scăzute nivele din epoca post-sovietică”². În final, mai amintim că acest raport atrage atenția și asupra faptului că libertatea de expresie și libertatea presei au de suferit în 31 de țări, în comparație cu 19 în urmă cu doi ani și consideră că în Uniunea Europeană a apărut primul Stat Membru non-democratic cu regim electoral autoritarist: Ungaria³.

În aceste condiții este imperios necesar să ne întrebăm: care este impactul acestor schimbări asupra libertății de conștiință? Ce se va întâmpla în viitor dacă aceste tendințe vor continua, ceea ce este foarte posibil în urma schimbărilor legislative care au în vedere distanțarea socială impusă de pandemia COVID-19 pentru mai multă siguranță? Care riscuri să fie pierderile pe termen lung în ceea ce privește dreptul la libera exprimare? În ce măsură va fi afectată formarea identității personale și naționale în contextul limitării drepturilor și a libertăților fundamentale? Există motive de îngrijorare cu privire la posibilitatea ca cetățenii sau oamenii politici să dezvolte un comportament duplicitar pentru a trece mai ușor prin această perioadă, ceea ce poate afecta în mod negativ

2 Ibid.

3 Idem, p. 4 și 6.

integritatea personală? Ar fi destul de dificil să răspundem la aceste întrebări, dar în acest articol vom încerca să arătăm de ce este indispensabilă libertatea de conștiință pentru definirea identității și pentru afirmarea integrității sau nevoia de afirmare a identității și necesitatea recunoașterii integrității de către partenerii sociali sau de dialog. Este important să facem precizarea că, deși identitatea poate fi afirmată, integritatea are cel mai mare impact pozitiv asupra relațiilor și în comunitate, atunci când este recunoscută.

Încă de la început trebuie să facem precizarea că libertatea reprezintă o nevoie fundamentală a ființei umane⁴, deși de prea multe ori omul se limitează la forme de libertate care nu-l împlinesc în toate dimensiunile lui umane. Acesta este și unul dintre motivele pentru care oamenii, atunci când sunt lăsați liberi, încep să se imite. Pentru a înțelege cum răspunde libertatea nevoilor ființei umane, mai ales în acest timp când conceptul de libertate este în centrul multor dezbateri publice, considerăm că este necesar ca pentru început să prezentăm categoriile fundamentale ale libertății.

Este aproape unanim acceptat că imaginea despre libertate este influențată de cele mai multe ori de nivelul de cultură sau de maturitate spirituală. Atunci când omul își duce viața într-un cadru lipsit de îndrumare și consideră că poate să facă ceea ce vrea, pentru el libertatea înseamnă să facă ceea ce-i place. Când copiii sunt ajutați să înțeleagă că orice ființă umană responsabilă trebuie să respecte legile și să-și dezvolte simțul datoriei, atunci pentru aceste persoane libertatea va reglementa cadrul pentru împlinirea cu succes a sarcinilor asumate sau primite. Iar, dacă omul este preocupat de dezvoltarea personală și de înțelegerea dimensiunii metafizice a existenței umane, va înțelege că cea mai înaltă formă de libertate este aceea care are ca obiectiv devenirea personală prin formarea unei identități fundamentate pe valori și pe integritate. De fapt, aceste trei modele de libertate sunt prezentate într-un studiu exhaustiv realizat de Mortimer J. Adler și de Institutul de cercetări filosofice⁵. Prezentul articol este elaborat având în vedere abordarea lui cu privire la libertate și implicațiile pe care concluziile lui le au asupra identității și a integrității.

4 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Religious liberty – a natural human right", *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), (Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015), pp.595-608.

5 Adler Mortimer, *The Idea of Freedom: A Dialectical Examination of the conception of Freedom*, (Garden City, N. Y., Doubleday, 1958), Vol. 2.

În primele două părți vom prezenta relația dintre libertate și identitate, respectiv integritate și libertate, iar în următoarele trei capitole ne vom referi la cele trei tipuri de libertate prezentate în studiul profesorului Adler, precum și impactul lor asupra formării identității și recunoașterea integrității: (1) libertatea circumstanțială, (2) libertatea dobândită și (3) libertatea naturală.

1. Nevoia de identitate și libertatea de conștiință

Relația dintre identitate și libertate a fost prezentă în dezbaterile filosofice și apoi în cea religioasă încă din Antichitate, când omul a înțeles că, pentru a trăi o viață împlinită, are nevoie, pe de-o parte, de auto-reflecție (identitate) pentru a înțelege și a da semnificație miturilor sau revelației pentru sine, iar pe de altă parte, de auto-determinare (libertate) pentru a acționa și a face schimbări care îl duc către devenire și împlinirea unui scop. „Cunoaște-te pe tine însuși”, celebrul citat despre care se spune că era gravat pe frontonul templului din Delphi și reflecția lui Aristotel că „...ceea ce stă în puterile noastre să facem, stă în puterile noastre să nu facem” au fost două dintre mesajele care au inspirat multe generații de oameni să-și descopere identitatea și să caute libertatea încă din perioada antică. Această relație bivalentă între identitate și libertate a rămas și a fost dezvoltată ulterior de stoici și de alți filosofi, fiind preluată ulterior în creștinism. Indiferent cum a înțeles omul conștiința de sine, în raport cu natura și cu comunitatea până în modernitate sau ca un act de auto-reflecție asupra lui însuși în perioada modernă și după aceea, impactul asupra formării identitare și asupra integrității a fost foarte mare.

De fapt, cele trei teorii despre libertate pe care le-am amintit în introducere și la care ne vom referi pe larg mai târziu în acest articol, surprind trei atitudini majore ale omului: (1) ce poate primi omul de la cei care sunt în jurul lui; (2) cum poate să se apere omul și să-și facă datoria față de ceea ce este în jurul lui și (3) cum poate omul să progreseze și să dezvolte mediul în care își duce viața. Dacă în primul caz avem de-a face cu un consumator, trebuie să admitem că în a doua ipostază este un executant, iar în a treia abordare avem de-a face cu o ființă care chiar se dezvoltă și are un progres autentic. Toate aceste trei abordări au legătură cu identitatea personală pentru că ne ajută să facem distincție între (1) conștiința de sine, (2) înțelegerea de sine și (3) determinare de sine. Este

foarte important să avem în vedere că aceste trei perspective nu ar trebui să fie paralele sau alternative, ci este nevoie să fie privite într-o progresie cumulativă. Prin urmare, fără asumarea responsabilității de a acționa conștient, nu doar pentru împlinirea plăcerilor și a siguranței personale, ci și pentru a avea o contribuție la binele comun, nu se poate vorbi despre valorizarea darului libertății.

De asemenea, când se face trimitere la identitate, este nevoie să se evalueze dacă crezurile personale sunt cele care reprezintă cu adevărat pe cineva sau este numai un comportament impus de tendințele culturale dezvoltate în ultimele patru secole. Persoanele care nu-și clarifică această situație pot trăi un conflict cognitiv care confruntă pe de-o parte, realitatea despre ceea ce este cu adevărat omul, iar pe de altă parte, ideile care încearcă să redefinească ființa umană după perioada modernă. Concepția despre ceea ce este omul nu poate fi schimbată într-un timp scurt, pentru că identitatea este formată în mare parte din tradiții care sunt trăite cu demnitate și cu respect de sine pentru a putea fi transmise generațiilor viitoare. Prin perpetuarea acestor tradiții se formează atât o identitate personală, cât și una socială.

De aceea, Samuel Huntington atrage atenția că în conjunctura actuală de globalizare există posibilitatea să asistăm la o ciocnire între mai multe civilizații. Pe de-o parte, avem tradiția liberalismului și etica iudeo-creștină care, printre altele, încearcă să atenueze și chiar să șteargă din spațiul public experiența religioasă și ceea ce are legătură cu dimensiunea cosmică, metafizică sau religioasă, considerând religia ca un factor care îi împiedică pe oameni să trăiască în pace. Pe de altă parte, există națiuni, grupuri sociale sau persoane (din islam, civilizația sinică ș.a.) care consideră că o astfel de abordare ar afecta iremediabil demnitatea și sensul în viață al omului⁶.

Această confruntare este foarte brutală, pentru că are de-a face cu nivelul identitar al persoanei și cu libertatea de conștiință, iar în acest domeniu, de cele mai multe ori, reacțiile nu pot fi anticipate. Cine este dispus să învețe din trecut va recunoaște că „milenii de istorie au arătat că religia nu este o „mică diferență”, ci, poate, diferența cea mai profundă dintre oameni. Frecvența, intensitatea și violența războaielor de falie sunt

6 Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, trad. Liana Stan, (Litera, București, 2019), p.474. În finalul cărții S. Huntington spune că „adevărată (sublinierea autorului) ciocnire globală” va fi între „civilizație și barbarie”. p. 609.

sporite considerabil de diferențele de credință religioasă”⁷. Așadar, religia este parte constitutivă a identității și nu o manifestare care face trimitere la „narcisismul micilor diferențe”, cum spune Freud. Cine nu vede această realitate poate suferi de „miopie laică” sau de un „raționalism obtuz”.

Când nu se are în vedere dimensiunea metafizică sau spirituală a existenței, se poate ajunge la o confruntare între o ideologie seculară care anulează orice legătură cu divinitatea sau cu metafizicul (atentând la libertatea de conștiință) și diferite concepții locale sau naționale care recunosc valoarea identitară a tradițiilor din perspectiva crezurilor individuale, sociale sau religioase pe care le poate avea fiecare persoană. Cine nu are această preocupare față de libertatea de conștiință și față de valoarea unică a fiecărei persoane nu respectă demnitatea ființei umane sau identitatea unei comunități și face dovada unei lipse profunde de integritate. Această abordare globalistă care uniformizează comunitățile de oameni poate duce la ceea ce spunea George F. McLean:

- + „mijloace fără obiective
- + putere fără scop
- + metodă fără metafizică
- + rațiune fără viață
- + persoană fără personalitate
- + oameni fără societate
- + om fără Dumnezeu”⁸

Prin urmare, în acest timp al globalizării, este necesar să existe o imagine corectă despre identitatea personală și, totodată, este nevoie de afirmarea integrității prin respectarea individualităților fiecărei persoane, grup social sau națiuni, respect care se manifestă prin evitarea violenței și încurajarea exprimării libere în acord cu propria credință și cu valorile culturale. Numai așa identitatea poate fi apreciată și încurajată să aibă o contribuție creativă la patrimoniul cultural și religios universal care este rezultatul valorilor autentice și al libertății creative. Astfel, este evitată tendința de marginalizare sau păstrarea în izolare a unor comunități sau persoane și se realizează o comunicare liberă între diferitele civilizații în noul context global.

De aceea, George F. McLean ne spune că experiența autentică a libertății nu poate fi înțeleasă și nici trăită, dacă ființa umană nu este

⁷ Idem., p.474.

⁸ George, F. McLean, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), p. 25.

edificată cu privire la trei aspecte identitare⁹. În primul rând, omul să nu să se privească pe sine numai din perspectiva rolurilor pe care trebuie să le îndeplinească în virtutea funcțiilor sau a responsabilităților pe care le deține în viața publică sau în cea privată. Dacă lucrul acesta nu se întâmplă, atunci omul trebuie să facă tot ce i se cere sau i se impune de către autoritatea conducătoare. În acest caz, există riscul să fie încălcate propria demnitate, moștenirea culturală sau anumite standarde etice și religioase. Iar ceea ce poate afecta cel mai mult o persoană în această situație este tocmai posibilitatea ca procesul devenirii ei spre abnegație, spre armonie și spre dispoziția de a oferi ajutor să fie oprit în egoism, în conflict și în violență. În al doilea rând, este nevoie ca fiecare ființă umană să fie conștientă de valoarea ei încă din primii ani de viață fără să aștepte să ajungă la un nivel superior de maturizare și de conștiință de sine. Timpul pierdut prin așteptare sau prin ratarea valorizării oportunităților de dezvoltare va face foarte dificilă integrarea emoțiilor din prima parte a vieții (copilărie și adolescență) în viața adultă, iar acest fapt va avea un impact negativ asupra maturizării morale. Pentru că omul este ființă liberă atât fizic, cât și psihic, este nevoie să nu piardă din vedere ca maturizarea emoțională și intelectuală să fie în același timp cu cea biologică. Iar în a treilea rând, nimeni nu trebuie să aibă impresia că libertatea persoanei se rezumă la încercarea de asumare a unui model comportamental care deja face parte din natura fiecărei ființe umane. Dacă așa ceva ar fi adevărat, atunci ar trebui să existe foarte puțină frământare și luptă la luarea unei decizii, atunci când omul este confruntat cu experiențele care aduc maturizare etică sau creativitate în viața morală. Dar ființa umană este liberă și are capacitate creativă care se manifestă printr-un dinamism unic de a fi în armonie cu sine și cu comunitatea exterioară. De fapt, tocmai aici începe provocarea de a descoperi caracterul metafizic și mistic al acestei armonii interioare și deschiderea către un orizont care trece dincolo de realitatea imediată și care duce către o atracție ce vine dinspre o Existență Absolută ajutând ființa umană să-și înțeleagă semnificația și rostul în această lume împreună cu cei care îi sunt alături. Fără înțelegerea libertății autentice, astfel de trăiri nu ar fi posibile sau ar fi suprimate în plăceri carnale și în simțământul datoriei.

⁹ Aceste aspecte sunt tratate pe larg de George F. McLean în cartea *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), pp. 51-68.

Pentru a oferi un răspuns identitar la aceste provocări este nevoie ca omul să acceseze în mod personal toate resursele primite transgenerațional, cultural sau oferite de contextul istoric în care trăiește. În plus, este necesar să evalueze multiplele modele de înțelegere de sine și de situare în lume propuse de societatea contemporană¹⁰. Globalizarea¹¹ de la începutul acestui mileniu oferă posibilitatea de a intra în contact cu multe modele culturale, fiecare propunând o viziune existențială și un anumit tip de raport cu libertatea de conștiință. În contextul temei propuse, preocuparea cea mai importantă care rămâne este cea legată de modul în care imaginea identitară, care include și integritatea, ajută persoana să rămână *un subiect* distinct, dar prezent în relațiile comunitare, responsabil ca agent moral și într-un proces continuu de dezvoltare pe parcursul întregii vieți. Numai în acest fel ființa umană poate să se bucure de împlinire, de dezvoltare morală și să-și pună în valoare calitățile creative care ajută la progresul real al societății.

Această perspectivă este condiționată însă de dispoziția fiecărei persoane de a conștientiza că nu poate fi redusă la nivelul unui instrument sau al unui obiect de consum, că este inacceptabil reducționismul care anulează individualitatea persoanei și favorizează comunitatea în detrimentul celor care sunt abandonați în afara comunității sau al celor care s-au izolat social pentru că au dezvoltat o tendință exagerată spre individualism. Prin urmare, devine imperios necesar ca fiecare persoană, indiferent de responsabilitățile individuale sau profesionale, să-și asume un rol prin care să promoveze un climat de libertate în care să se respecte drepturile individuale. Este nevoie, totuși, să menționăm că trebuie evitat riscul încurajării unei individualități care poate afecta în mod negativ armonia socială și comunitară. Această situație se poate întâmpla cel mai ușor în societățile unde sistemul judiciar se bazează pe principiul respectării drepturilor individuale, având în atenție jurisprudența sau

10 Modul atât de diferit și de particular în care a reacționat fiecare țară pentru a ține sub control Pandemia de coronavirus, demonstrează încă o dată că, în ciuda unor asemănări, există mari diferențe culturale, religioase sau economice între state, inclusiv între țările de pe același continent. Măsurile de protecție au ținut cont, printre altele, de zonele geografice, de formele de conducerea politică (ex. democrație sau autocrație), de comportamentul social al cetățenilor (ex. țările latine și țările nordice), de diferențele cultural-religioase (ex. țările ortodoxe și cele catolice sau protestante) sau de calitatea serviciului medical.

11 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Aspecte ale libertății religioase în contextul globalizării", în *Libertate și conștiință. Culegere de articole despre libertatea religioasă și de conștiință*, Ștefan Mateiaș (ed.), (Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2013), pp. 49-75.

rezolvarea conflictelor și nu are ca bază stabilirea unor relații comunitare care au ca prioritate armonia socială și binele comun.

Dar tocmai aici viziunea creștină despre libertate are o contribuție unică, pentru că, fiind bazată pe principiul integrității, cere fiecărei persoane ca în mod activ să urmărească binele comun și respectarea libertății semenului. Cele mai elocvente exemple le găsim în cuvintele lui Isus Hristos care enunță principiul numit în cultura creștină „regula de aur”: „Tot ce voiți să vă facă vouă oamenii faceți-le și lor la fel...” (Matei 7:12). Iar mai târziu, făcând referire la o poruncă din Tora, Mântuitorul stabilește și măsura după care să fie evaluat semenul pentru a se putea construi o societate model bazată pe armonie: „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși...” (Leviticul 19:18 și Matei 22:39). Or pentru a realiza acest deziderat este nevoie de integritate, pentru că măsura acțiunii binefăcătoare a dragostei pentru semen este evaluată după criteriile individuale, dar care trebuie să se conformeze standardelor propuse de Mântuitorul.

Viziunea unei astfel de comunități puternice și armonioase cu ființe umane (cetățeni) responsabile față de sine și atente la cei din jur a fost propusă și de Aristotel¹². Acest model subliniază contribuția semnificativă și unică pe care o poate aduce fiecare individ și a fost considerată fundamentală pentru conceptul de persoană dezvoltat mai târziu în filosofia occidentală. Dar perspectiva actuală despre persoană nu ar fi fost posibilă fără contribuția semnificativă a teologiei creștine, care, spre deosebire de Aristotel, nu stabilește drepturile, responsabilitățile și libertățile individului numai în raport cu binele comun, ci adaugă dimensiunea spirituală a responsabilității primordiale față de cel care este *Ἀρχή* (Creator), *Ἰησοῦς* (Mântuitor) și *Παντοκράτωρ* (Atotputernic). Conform cuvintelor Mântuitorului (Matei 7:12), tocmai această relație este garanția libertății autentice, pentru că se bazează pe identitate (omul realizează cine este) și pe integritate (exprimarea publică reflectă preocuparea interioară).

Prin urmare, condițiile primare și esențiale pentru dezvoltare personală și armonie socială în libertate sunt înțelegerea identității prin descoperirea de sine și prin afirmarea integrității în acțiuni. Astfel, se face

12 Aristotel ce prezintă pe larg în capitolul III din cartea *Politica* o listă a calităților cetățeanului și propune chiar o definiție în sens absolut a statutului de cetățean, „participarea la o funcție de judecată sau de magistratură”. Apoi, susține într-un spațiu generos că este nevoie ca fiecare individ din cetate să fie educat, iar în final numește cele trei motive care îi fac pe cetățeni să devină „buni și destoinici: natura, deprinderile și rațiunea.” Aristotel, *Politica*, trad. de Alexander Baumgarten, (Univers Enciclopedic Gold, București, 2015), pp. 135-143 și 449-451.

trecerea de la existența în fapt, la asumarea unei identități care duce apoi la experiențe cu semnificație care definesc calitatea vieții. Copilul pasionat de muzică devine un muzician, tânăra căreia îi place să învețe pe alții ajunge învățătoare sau băiatul pasionat de agricultură se transformă într-un bun agricultor. Aceeași situație are loc și în plan mental, emoțional sau spiritual, așa cum am amintit deja cu referire la modelul grec propus de Aristotel sau cel creștin pe care-l găsim în Biblie (regula de aur și porunca să-ți iubești aproapele.) Această abordare deschide un nou orizont al existenței care ajută fiecare ființă umană să nu se vadă numai în rolul pe care îl are în viață pentru a subzista și supraviețui, ci să înțeleagă bucuria de a exista și posibilitatea de a deveni o persoană fără limite în experiența descoperirii dimensiunii spirituale care oferă consistență vieții și, în același timp, omul fiind transformat într-un agent moral. De aceea, putem spune că conștiința de sine (identitate și integritate) și libertatea definesc ființa umană. Dacă aceste aspecte se pierd, atunci rămân numai plăcerile trecătoare ale trupului și responsabilitățile necesare ale datorii zilnice, dar lipsite de satisfacție.

Un ultim aspect pe care ar trebui să-l mai amintim în acest raport dintre identitate și integritate, pe de-o parte, și libertate, pe de altă parte, este cel legat de cele două planuri în care se desfășoară viața persoanei: spațiul public și cel privat. Ambele domenii au un impact și un rol formator asupra identității persoanei pentru că aceasta are responsabilități și se manifestă în ambele domenii. De aceea, fiecare ființă umană trebuie să fie respectată ca persoană în ambele zone, fără să fie nevoie ca spațiul public să facă presiune asupra spațiului privat sau invers, pentru respect, pentru acces la educație, pentru egalitate de șanse, pentru siguranță sau pentru oricare alte drepturi care-i revin. De aici și nevoia de integritate, care pretinde o consecvență între atitudinea din spațiul public și cea din viața privată, chiar dacă trebuie să existe unele diferențe de bun-simț. Aspectele de interes pentru dezvoltarea identității și a integrității persoanei în cele două dimensiuni ale existenței în care se manifestă libertatea sunt legate de modul în care persoana poate manifesta o identitate unică în ambele domenii, prin conștientizare de sine și prin responsabilizare pentru împlinire personală. Dar pentru a înțelege mai bine relația dintre identitate și integritate, în contextul experimentării libertății, este nevoie să prezentăm câteva aspecte care definesc integritatea.

2. Nevoia de integritate și libertatea de conștiință

Nu ar fi nepotrivit să ne imaginăm că valorile, asemenea lentilelor de ochelari, ne pot ajuta să ne coordonăm acțiunile și să ne înțelegem aspirațiile, dar avem nevoie de ceva mai mult de atât. Virtuțile ne ajută să ne dezvoltăm moral și confirmă că valorile afirmate sau spre care tindem fac parte din viața noastră. De aceea, o modalitate prin care se exprimă integritatea este tocmai această relație echilibrată între valori și virtuți, exemplificată în experiența zilnică. Dar pentru ca acest echilibru să aibă loc, este nevoie de libertate pentru ca o persoană, o comunitate sau o națiune să-și poată trăi viața conform viziunii pe care o are despre existență și despre lume. Acest proces trebuie înțeles ca o experiență dinamică, spontană și creativă în care este implicată fiecare persoană și întreaga comunitate, iar cadrul în care acest lucru se întâmplă este libertatea individuală și cea publică raportate la două planuri, cel orizontal al realității imediate și al relațiilor interumane și cel vertical al aspirațiilor metafizice sau spirituale.

Este de apreciat că, în ultimele decenii, eliberarea socială sau națională de multe limitări care îngreădeau drepturile și libertățile personale a fost însoțită de progres, de bunăstare, de noi oportunități și s-a deschis o nouă perspectivă. Din nefericire, în toate zonele lumii s-a avut în vedere cu prioritate legile universale ale științei care garantează dezvoltarea și s-a impus un model care nu pune accent cu prioritate pe libertatea politică și pe eliberarea culturală prin redescoperirea tradițiilor sau a obiceiurilor din trecutul apropiat sau milenar. Alte forme de libertate, cum ar fi libertatea de a gândi liber sau libertatea de a fi eu însumi au fost uitate sau au rămas în unele manuale școlare care nu sunt citite.

Această abordare a fost încurajată și de regimurile totalitare din a doua parte a secolului al XX-lea, care au suprimat libertatea individului și au afectat grav creativitatea umană. Putem spune că această situație nu ar fi existat fără contextul creat de presiunea exercitată pentru a se putea promova idei secularizate despre lume și oameni după reducerea influenței religioase în viața publică în urma tratatelor de pace de la Westphalia (1648 Münster și Osnabrück). Schimbarea de abordare după acest moment în modul de promovare a ideilor în piața publică a condus spre o democrație imperialistă liberală care mai târziu s-a transformat într-un "totalitarism metafizic".¹³ Acest lucru s-a întâmplat prin separarea biseri-

13 George, F. McLean, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), p. 3.

cii de stat (politică fără religie) și a sacrului de profan. Așa s-a considerat că se ridică *vălul ignoranței* pentru ca dezbaterea publică să rămână numai în zona laică.¹⁴ Din nefericire, războaiele religioase din secolul al XIX-lea au confirmat unele neajunsuri pe care le-a avut pacea de la Westphalia. Ar trebui oare să ne întrebăm dacă nu cumva și liberalismul s-a impus sub presiunea armelor, pe lângă presiunea ideologică?

Este adevărat că principiul separării politicii de religie are fundament teologic chiar în cuvintele Mântuitorului (Matei 22:21; Marcu 12:17; Luca 20:25), dar cu acest principiu nu se poate susține superioritate conducătorului civil asupra autorității religioase și, cu atât mai puțin, subordonarea religiei factorului politic. Din nefericire, această abordare s-a dezvoltat ulterior într-o preocupare de a face distincție între fenomenul religios și domeniul laic, experiența spirituală personală și spațiul public. Astfel, s-a promovat ideea că omul este liber, dar, de fapt, i s-a obstrucționat dreptul de a vorbi despre căutările spirituale sau, cum le numea Paul Tillich, „ultima preocupare”. Or această situație a avut multe implicații, printre care și dezvoltarea unui limbaj sau a unui comportament dublu, unul pentru viața privată și altul în spațiul public, ceea ce a afectat foarte mult conceptul de integritate.

Conflagrațiile mondiale din prima parte a secolului al XX-lea și starea de tensiune politică bipolară din a doua parte a aceluiași secol sunt numai două consecințe ale eliminării din procesul de luare a deciziilor politice a valorilor creștine și a unei perspective care trece dincolo de limitele cunoașterii empirice. Din nefericire, acest model politic secularizat a fost însoțit la începutul secolului al XXI-lea și de încurajarea corectitudinii politice, indiferența față de aspectele culturale sau religioase ale unor țări din afara culturii occidentale și lipsa unor atitudini ferme față de anumite derapaje ale unor mișcări fundamentaliste sau de extremă dreaptă. Această situație de incertitudine și de limitare a exprimării libere cu privire la unele aspecte care trebuie discutate despre liberalismul european a fost din nou amendată de limitarea libertăților individuale în urma pandemiei de coronavirus. De asemenea, măsurile luate cu buna intenție de a limita creșterea numărului celor contaminați au afectat grav dreptul la închinarea publică și la libera asociere pentru activități religioase și sociale.

14 Pentru mai multe detalii despre fundamentele raționale ale opiniei publice și schimbările de abordare care au intervenit în secolul trecut cu referire la dezbaterile din spațiul public vezi John Rawls, *Political Liberalism* (New York: Columbia University Press, 1996), p. 212-247.

Iată de ce, la începutul mileniului al III-lea ne aflăm în fața unor provocări recurente care pun sub semnul întrebării libertatea și egalitatea afirmate de liberalismul secularizat occidental¹⁵, dar și importanța și necesitatea integrității. Libertățile individuale și transformarea ființei umane printr-un proces complex al devenirii pentru împlinire personală în urma punerii în valoare a calităților umane pentru progresul comunitar nu pot fi limitate numai la concepții raționaliste abstracte și la instrumente de evaluare empirice. Tocmai progresul științei, creșterea vitezei de deplasare, înmulțirea interacțiunilor între persoane din culturi sau din religii diferite și descoperirea unor noi comunități sociale ne provoacă să vedem persoanele sau popoarele având în atenție patrimoniul imens al valorilor individuale și specifice fiecărei ființe umane. De fapt, tocmai acesta este nivelul la care acționează libertatea (fundamentată pe liberul arbitru) și se scrie istoria. Fără această abordare se poate pierde ceea ce este de cea mai mare valoare în dimensiunea vieții umane și, de obicei, se regăsește în relațiile de familie, în comunitățile sociale extinse și în națiuni. Numai așa se poate vorbi de un progres uman autentic care are în vedere atât aspectele concrete de viață, cât și de integritate care include și dimensiunea spirituală a ființei umane.

Prin urmare, prima condiție a discursului despre integritate este să aibă în vedere o abordare dualistă a ființei umane, atât materială, cât și spirituală, privind experiența sufletească din spațiul privat, dar și prezența în viața publică. O viață împlinită nu este numai rezultatul satisfacerii nevoilor fizice cu ajutorul celor cinci simțuri. Satisfacțiile și bucuriile autentice ale vieții vin, în primul rând, din dimensiunea spirituală și din răspunsurile potrivite la întrebările existențiale. De aceea, existența nu trebuie privită numai într-un proces și într-un progres istoric în sens hegelian, ci și ca o provocare ca fiecare persoană să-și găsească locul în lume (ontologie) și, totodată, ca o confruntare cu limitele ființării (cosmologie). Pentru a face față cu succes nevoii de situare în lume prin descoperirea sensului existenței și finitudinea vieții este nevoie ca omul să aibă cu prioritate în atenție dimensiunea sufletească prin preocuparea pentru cunoaștere. Or tocmai aici apare nevoia de libertate a conștiinței pentru reflecție metafizică intențională ca omul să poată găsi cele mai bune

15 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Aspecte ale secularizării și ale omului secularizat", *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, (Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, L-LI, nr.1), pp. 251-266.

răspunsuri pentru viață. Cunoașterea prin simțuri, prin valorile materiale sau prin progresul științei nu poate oferi răspunsuri valide la aceste întrebări existențiale.

Dar libertatea de conștiință nu se referă numai la persoană ca individ, ci are în atenție și comunitatea care trebuie să se bucure de un cadru legal care să permită circulația liberă a ideilor, dezbateră publică și dreptul la trăirea credinței conform propriei conștiințe. Or în contextul actual, când la nivelul discursului public religia este suprimată de o abordare universalistă în numele unității, afirmarea credinței ca parte integrantă a identității personale devine tot mai dificilă. Prin urmare, o persoană integră trebuie să-și definească identitatea personală și în raport cu ceea ce consideră relevant pentru dimensiunea spirituală pentru a fi consecventă cu ea însăși. Iar pentru ca să facă acest lucru, trebuie să depășească atât nivelul primar al nevoilor și al simțurilor, cât și pe cel al datoriei sau al obligațiilor.

Prin urmare, în contextul global în care ne aflăm, una dintre cele mai mari provocări este protejarea și promovarea libertății pentru afirmarea identității ca o condiție a integrității, dar într-un mod care să încurajeze comunicarea multiculturală și interreligioasă pentru a stabili noi relații de colaborare care să ajute la evitarea confruntărilor distructive. Pentru realizarea acestui obiectiv, este nevoie de reafirmarea conceptului de libertate pentru a susține ființa umană în mod real cu scopul dezvoltării personale, în așa fel încât să își poată pune în valoare toate capacitățile în mod creativ pentru împlinirea ei și pentru beneficiul comunității. Mai departe ne vom ocupa de acest concept, libertatea naturală, dar înainte vom face referire la două variante de libertate care limitează dezvoltarea și exprimarea de sine a persoanei, libertatea circumstanțială și libertate dobândită.

3. Libertate și constrângere

În cele mai multe dicționare și enciclopedii, mai ales în cele tematice (teologice, filosofice sau psihologice) există diverse definiții sau descrieri despre libertate. Așa cum am amintit deja, noi nu ne-am propus să prezentăm diferite tipuri de libertate și nici noțiuni care să explice natura liberă a ființei umane. Ceea ce ne interesează este relația dintre libertate – identitate – integritate și modul în care omul poate folosi libertatea pentru a-și pune în valoare toate capacitățile cu care a fost înzestrat, ca să se poată bucura de împlinire autentică în viață și să aducă o contribuție pozitivă la viața comunității. De aceea, vom aduce în discuție un studiu

coordonat de Mortimer J. Adler și de echipa sa de la Institutul de cercetări filosofice, studiu publicat sub titlul: *Ideea de libertate: O examinare dialectică a conceptului de libertate*. În această cercetare comprehensivă au fost studiate cele mai importante scrieri filosofice și au fost identificate trei modele corelate cu experiența sinelui în care poate fi înțeleasă libertatea, după cum urmează: (1) libertate circumstanțială – realizare de sine; (2) libertate dobândită – perfecțiune de sine și (3) libertate naturală - determinare de sine. Schematic, acest raport între modelele de libertate și modelele sinelui poate fi prezentat astfel¹⁶:

Modele de libertate	Modele de sine
Circumstanțială	Realizare de sine
Dobândită	Perfecțiune de sine
Naturală	Determinare de sine

Dacă prezentăm aceste teorii din perspectiva modului în care fiecare descrie libertatea, avem următoarele definiții:

(1) **Libertatea circumstanțială a realizării de sine:** A fi liber înseamnă că cineva poate fi în stare, în circumstanțe favorabile, să acționeze cum dorește pentru binele său individual și așa cum și-l imaginează.

(2) **Libertatea dobândită a perfecțiunii de sine:** A fi liber înseamnă că cineva poate fi în stare, prin virtute și înțelepciune, să dorească sau să trăiască așa cum ar trebui în conformitate cu legea morală sau cu un ideal potrivit pentru natura umană.

(3) **Libertatea naturală a determinării de sine:** A fi liber înseamnă că cineva este în stare, printr-o putere specifică naturii umane, să-și schimbe propriul caracter în mod creativ, hotărând pentru sine ce ar putea face și ce ar putea deveni¹⁷.

Într-un comentariu la acest studiu, George F. McLean face precizarea că „libertatea politică” poate fi considerată o formă a libertății

16 George, F. McLean, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), p. 114.

17 Adler Mortimer, *The Idea of Freedom: A Dialectical Examination of the conception of Freedom*, (Garden City, N. Y., Doubleday, 1958), Vol. 1, p. 606.

circumstanțiale, iar „libertatea colectivă” o variantă de grup a libertății dobândite¹⁸. De asemenea, el amintește că există anumite relații care se pot stabili între aceste teorii, pentru că ele sunt suficient de cuprinzătoare ca să includă elemente și din altă categorie, dar au și aspecte suficient de concrete care realizează distincții clare și poate chiar contradicții între cele trei tipuri de libertate¹⁹. De exemplu, modelul circumstanțial nu este relevant numai pentru realizarea de sine, ci și pentru celelalte două alternative, dar fără virtuțile și fără înțelepciunea cerute de libertatea dobândită nu se poate ajunge la perfecțiune de sine. De fapt, dezvoltarea identitară se realizează când persoana trece prin toate aceste trei niveluri de libertate și reușește să facă distincție între ele, dar totodată să rămână cu acestea într-un raport dinamic pentru a le valoriza în experiențele diferite de viață. În plus, chiar dacă acest proces al formării de sine și al afirmării integrității are loc obligatoriu în raport cu ceilalți semeni o persoană nu se poate considera liberă dacă deciziile ei sunt determinate de altcineva. De aceea, Adler și echipa lui de cercetare susțin că:

„Pe lângă **abilitatea de a acționa într-un anumit mod**, care este prezentă în toate concepțiile despre libertate, vedem acum că o altă abilitate sau putere este aceea că **sinele este eliberat de puterea altcuiva care să acționeze asupra lui**. Prin eliminarea unei asemenea abilități sau puteri, ceea ce omul face este **numai acțiunea lui**. Aceasta se naște **din sinele său** – o realizare a propriului sine, o determinare sau o creație a sinelui său. Aceasta nu este ceva ce se întâmplă **în sine**, nu este ceva **ce-i este impus lui**, nu este ceva **ce-i este făcut lui sau pentru el**”²⁰.

Astfel, acest studiu susține că *sinele* este un factor determinant în experimentarea libertății și tocmai de aceea *sinele* reprezintă elementul central pentru care cunoașterea de *sine* prin formarea identității și prin afirmarea integrității este esențială. De aceea, acesta este motivul principal pentru care Adler și echipa lui ajung la următoarea afirmație despre libertate: „Acel om este liber care are în sine abilitatea sau puterea prin care ceea ce face este rezultatul acțiunilor lui, iar realizarea lui este că își aparține”²¹. De fapt, această definiție susține pe de-o parte că libertatea

18 George, F. McLean, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), p. 114.

19 Ibid.

20 George, F. McLean, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), p. 117.

21 Adler Mortimer, *The Idea of Freedom: A Dialectical Examination of the conception of Freedom*, (Garden City, N. Y., Doubleday, 1958), Vol. 1, p. 116.

este forța activă a ceea ce o persoană realizează sau devine, iar pe de altă parte, că nu există libertate atunci când cineva trebuie să facă anumite acțiuni sub presiunea altei persoane sau autorități și când o persoană trebuie să se transforme conform unor norme sau reguli impuse de altcineva. În următoarele părți ale acestui articol vom prezenta modul în care identitatea și integritatea personală sunt modelate de cele trei forme de libertate.

4. Libertatea circumstanțială – „să fac ce vreau”

Când vorbim despre ființa umană și despre dezvoltarea ei în contextul libertății, putem aminti două abordări principale. Prima, în ordine istorică, susține că omul ca ființă rațională și liberă se definește pe sine în relație cu o autoritate divină, cu natura și cu oamenii din jur. Această abordare a fost prezentă universal și s-a regăsit ulterior și în creștinism. Dar, din perioada modernă, se dezvoltă o a doua viziune care consideră omul ca ființă independentă de divinitate, de natură sau de semeni. Simbolic, ne-am putea referi la această inversare făcând trimitere la schimbarea majoră care s-a întâmplat în momentul în care s-a trecut de la modelul geocentric la cel heliocentric. De aceea, există opinia că, așa cum această schimbare de model astronomic a adus multe beneficii și progres în domeniile științei, trecerea de la modelul teocentric la cel antropocentric a avut implicații negative în multe domenii ca cel religios, filosofic sau social.

Preocuparea pentru conștiința de sine manifestată prin identitate și prin integritate, pe de-o parte și interesul pentru libertatea persoanei, pe de altă parte, au fost mereu în centrul dezbaterii filosofice sau religioase și au avut un mare impact asupra modelelor culturale. Până în perioada medievală omul s-a raportat numai la contextul social sau la evenimentele externe în încercarea de a interpreta realitatea sensibilă și pentru a-și găsi un loc în lume. Ceea ce s-a întâmplat diferit în perioada modernă a fost că ființa umană a început să interpreteze informațiile în raport cu diferite locuri sau momente în timp, mai întâi din perspectivă personală, ceea ce a făcut ca semnificația pentru sine să fie prioritară în raport cu semnificația pentru comunitate. Deși această tendință a existat și înainte de perioada modernă, în mod deosebit la cei cu înclinații individualiste sau anarhiste (ex. sofiștii), nu s-a impus și a rămas ca o posibilitate care poate afecta în mod negativ binele comun și armonia socială.

Această abordare a preocupat intelectualii care au avut tendința să ridice individul mai presus de comunitate²².

Un rezultat al revoluției gândirii din perioada modernă s-a văzut în tendința de a limita epistemologia numai la ideile la care se poate ajunge prin simțuri sau la concluziile obținute în urma combinării acestor idei concrete și pragmatice. Dar pentru ca să se poată ajunge aici, a fost nevoie de un proces lung prin care s-au eliminat din dezbatere mai întâi noțiunea de substanță, apoi ființa și, în final, metafizica. În urma acestei reducerii, s-a produs o inversare a perspectivei de cercetare dinspre natură către om, la om spre natură, iar în final s-a ajuns la o auto-reflecție a omului către sine. Accentul a rămas pe ceea ce poate face omul și pe autoritatea lui ca factor de decizie și de evaluare.

Chiar dacă istoric această abordare a avut părțile ei bune, în special impactul pozitiv pe care l-a avut asupra afirmării și respectării drepturilor omului, ulterior această viziune a influențat în mod negativ apetitul omului pentru individualism, pentru independență, pentru izolare și pentru consum. Dintotdeauna omul a dorit să fie independent și să-și poată făuri propriul destin, iar mitul lui Prometeu ilustrează foarte bine această așteptare a ființei umane. De-a lungul secolelor, subdezvoltarea economică, structura socială și organizarea politică au blocat această dorință interioară a omului. Dar, odată cu perioada modernă care a venit însoțită de progresul cunoașterii științifice și de revoluția tehnicii, omul a reușit să-și obțină o independență greu de imaginat înainte de acest timp.

Individualismul a primit un ajutor consistent din partea liberalismului care a înlocuit autoritatea regală sau religioasă cu autoritatea poporului bazată pe hotărârea fiecărei persoane. Așa a început un întreg discurs despre bazele corecte și egale pentru luarea deciziilor care să garanteze drepturile și libertățile individului, fără să mai fie nevoie de

22 Aici îl putem aminti pe René Descartes care s-a raportat la rațiune ca certitudine a existenței sau pe J. Locke care recunoaște că omul capătă însemnătate când devine conștient de sine și se deschide către societate printr-un act voluntar și inteligent al conștiinței prin care interpretează experiențele trăite. Apoi lista poate continua cu G. W. Leibniz care dezvoltă și mai mult această abordare individualistă și reduce demersul decizional la propria conștiință și trăirile emotive ale sufletului. Dar impactul cel mai mare l-a avut I. Kant care, continuând această abordare individualistă bazată pe puterea rațiunii, adaugă factorul voință atât pentru împlinirea năzuințelor personale de autorealizare, cât și pentru împlinirea cu simțul datoriei a îndatoririlor care îi revin fiecărei persoane. George, F. McLean, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), pp. 70-71.

o altă autoritate la care să se raporteze ființa umană²³. De la J. Locke și D. Hume care susțineau importanța simțurilor pentru cunoaștere prin interpretarea subiectivă a lucrurilor sau a senzațiilor ca simple chestiuni de fapt și nu în natura lor, până la *Manifestul de la Viena* care, în mod explicit, restrânge sau chiar anulează valoarea cunoașterii simbolice, a fost schimbată o perspectivă milenară care păstra în atenție dimensiunea transcendentă a existenței, valoarea ontologică a lumii și semnificațiile care trec dincolo de realitatea imediată. Prin urmare, această abordare empirică nu doar că limitează orizontul metafizic despre natura și despre valoarea libertății pentru formarea unei identități, așa cum am amintit în cazul perfecțiunii de sine și al determinării de sine, ci chiar poate transforma persona într-o ființă care luptă cu toți pentru dorințele și pentru interesele personale, ceea ce poate face ca în orizontul de viață să se vadă numai un câmp de luptă. Astfel, din perioada modernă libertatea a început să reprezinte expresia dorinței sau voinței de „a acționa sau a nu acționa așa cum alegem sau dorim”²⁴ (John Locke) sau „absența obstacolelor externe pentru realizarea dorințelor noastre” (Bertrand Russell)²⁵. Prin urmare, libertatea circumstanțială (primul nivel al libertății) reprezintă dorința omului de a face ce dorește, iar comunitatea și relațiile sociale sunt marcare de utilitarism pentru că fiecare persoană vede în semenul ei un mijloc prin care își poate împlini dorințele proprii.

De aceea, consumerismul, protestul și abuzul definesc libertatea circumstanțială și au contribuția cea mai consistentă la ethosul imoral tot mai prezent în societatea actuală. Așa cum „secretul civilizației este moderația iar secretul procesului civilizării individuale este înfrânarea”²⁶, acceptarea unei autolimitări în exercitarea libertăților umane alături de abținerea față de orice exces de manifestare autoritară în relație cu semenii, vor deschide drumul către cunoaștere personală și afirmare a integrității într-un cadru al libertății de conștiință. Dar, în lipsa unui astfel

23 Pierre Manent consideră că instituția politică este „este artificul uman care permite oamenilor să facă efectivă și eficientă această „idee a celei mai mari puteri” pe care, în neputința lor, sunt constrânși în mod natural să o conceapă.” Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, traducere din franceză de Mona și Sorin Antohi, (București, Humanitas, 2013), pp. 62.

24 George, F. McLean, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), p. 120.

25 Ibid.

26 Horia Roman Patapievic, *Partea nevăzută decide totul*, (București, Humanitas, 2015), p. 213.

de exercițiu al autolimitării, vedem ceea ce se întâmplă în zilele noastre, dezvoltarea unei atitudini pe care o putem numi „neronism” care aduce diverse forme de abuz și implicit ruină morală. Istoria a consemnat numeroase momente când exprimarea fără limite a libertăților personale a avut multe implicații negative, cum este cazul împăratului Nero. În timpul guvernării sale, respectul (*pietas*) și loialitatea (*fides*) au fost înlocuite cu distracția (*agón*), fastul excesului, plăcerea, bogăția (*luxus*) și alte forme de manifestare degradante²⁷.

Drama personală a celor care sunt motivați de o astfel de libertate este că, în final, nu mai au repere, iar o societate unde acești oameni sunt majoritari nu mai are principii și norme care să stabilească o stare de normalitate. Din nefericire, avem aici o imagine a societății contemporane în care *binele comun* este mai mult o idee decât un ideal, iar libertatea individului se bazează pe fragila și instabila egalitate democratică ce rezultă în urma echilibrului subiectiv dintre virtuți verbalizate și vicii afirmate. Rezultatul cel mai evident al acestei situații este lipsa de modele și dilema existențială cu care este confruntată fiecare persoană care realizează că are nevoie de un reper: „... pe cine să imit? Trebuie oare urmată viața de umil sacrificiu al cărei model îl oferă Cristos? Sau trebuie mai degrabă să ducem viața activă și mândră a cetățeanului războinic al cărui mediu și produs a fost prin excelență Roma”²⁸? Iată dilema la care omul de la nivelul libertății circumstanțiale trebuie să ofere un răspuns. Cel care alege modelul Domnului Cristos va trece la un nivel superior de înțelegere a libertății.

5. Libertatea dobândită – „să fac ce trebuie”

Cel de-al doilea model sau nivel de libertate prezent în discuția noastră are ca fundament perspectiva propusă de I. Kant, prin care susține că, pentru ca omul să ia în considerare legi morale și idealuri înalte, trebuie să transcendă ordinea materială vizibilă. De aceea, la acest nivel, a fi liber înseamnă că *cineva poate fi în stare, prin virtute și înțelepciune, să dorească sau să trăiască așa cum ar trebui în conformitate cu legea morală sau cu un ideal potrivit pentru natura umană*²⁹.

27 *Idem*, p. 243.

28 Pierre Manent, *Metamorfozele cetății. Eseu despre dinamica Occidentului*, traducere din franceză de Mona Antohi, (Humanitas, București, 2012), p. 11.

29 George, F. McLean, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), p. 116.

Acest principiu ne arată că, în viziunea lui Kant, a fi liber nu înseamnă să faci ceea ce dorești, ci să acționezi așa cum ar trebui, conform unor legi sau standarde, pentru că standardele morale sau valorile nu se raportează la individ sau grupuri sociale. Dar în această situație ne putem întreba în ce măsură mai este cineva liber, dacă trebuie să se conformeze unor principii sau legi? Cum se poate ca, pe de-o parte, cineva să fie liber și autonom, iar pe de altă parte, să se conformeze unor legi?

La Kant însă tocmai aici apare conceptul de libertate, pentru că libertatea persoanei este mai presus de orice libertate, atât în relație cu sine, cât și în relație cu ceilalți, în sensul că nimeni nu are dreptul să privească oamenii ca un mijloc instrumental și trebuie să le respecte libera alegere în raport cu legea. De aceea, este important să fie evitat orice raport de subordonare sau de dependență care poate duce la heteronomie, fiind afectată libertatea de alegere a omului. Astfel, rămâne prioritară libertatea voinței de a asculta de lege, ceea ce este fundamentul pentru conceptul despre om ca agent moral liber care trebuie să dezvolte un comportament etic în raport cu legile și cu normele față de care trebuie să se conformeze în timp și spațiu. Această acceptare a normelor are ca fundament, în concepția filosofului german, ideea că omul are o cunoaștere limitată în timp și în spațiu și nu poate înțelege presupuzițiile sau intențiile care sunt în spatele legilor. Prin urmare, ascultarea de lege și împlinirea regulilor cu responsabilitate și cu simțământul datoriei sunt garanția libertății. În accepțiunea lui Kant, aceasta este varianta cea mai plauzibilă pentru *ideea de libertate*.

Pentru ca lucrul acesta să fie posibil, Kant propune o nouă perspectivă despre realitate în care ființa umană trebuie să fie lăsată liberă ca să poată alege ceea ce este conform legii care este exprimată prin toate celelalte legi prezentate de oameni. El își exprimă această convingere în două citate reprezentative pentru concepția lui filosofică despre libertate: „Făptuiește așa încât maxima voinței tale să poată fi totdeauna, în același timp, valabilă ca principiu al unei legislații universale. (...) Două lucruri umplu mintea de o veșnic înnoită și sporită admirație și venerație, cu cât mai adesea și mai străduitor se îndreaptă reflecția asupra lor: cerul înstelat deasupra mea și legea morală în mine”³⁰. Demersul lui Kant are în vedere să sublinieze caracterul normativ al legii, acesta fiind vizibil atunci

30 Immanuel Kant, *Critica rațiunii practice*, traducere de Traian Brăileanu (Paideia, București, 2003), p. 50 și 150.

când voința autonomă se exprimă liber, dar respectând cerințele reglative. Aceste experiențe pot reprezenta momente dialectice creative care deschid un orizont mult mai larg decât evenimentele obișnuite din viață, pentru că fac trimitere spre experiențe existențiale prin care poate fi înțeles raportul dintre libertate și natură, unde spiritului liber al ființei umane își găsește împlinire. Convingerea lui Kant era că astfel de momente care aduc satisfacție vin în urma conformării voluntare față de lege și pot deveni idealuri universale sau norme generale

De aceea, în *Bazele metafizicii moravurilor*³¹, el se referă la lege sau la reguli morale, subliniind valoarea lor pentru libertate. Prin urmare, libertatea este ceva mai mult decât posibilitatea realizării unor așteptări personale în circumstanțe favorabile, aceste situații fiind, de fapt, un rezultat al preocupărilor obsedante de sine. Libertatea nu este nici manifestarea abuzivă a puterii voinței pentru împlinirea unui ideal necesar prin care se poate face dovada realizării de sine. George F. McLean ne spune că la acest nivel, „libertatea este puterea înțeleaptă și grijulie, deschisă tuturor și preocupată pentru realizarea unui ideal glorios când toți oamenii liberi vor trăi în armonie și integritate”³². Această perspectivă este susținută de Kant și în lucrarea *Critica facultății de judecare*, când vorbește despre importanța imaginației pentru integrarea persoanei într-o unitate universală structurată pe categorii și pe concepte care stabilesc un cadru ordonat și estetic în care, atunci când își găsește locul, fiecare ființă trebuie să se simtă liberă³³. În plus, George F. McLean susține că I. Kant face trimitere și la aspectul teleologic pe care îl are fiecare ființă umană care se încadrează în această unitate, oferind un plus de valoare și de sens prin contribuția creativă personală la „formă sau fond, cuvânt sau sunet, economie sau relații interpersonale, sau orice alte contribuții pentru mediul natural sau societate care pot avea forme concrete de exprimare sau

31 Immanuel Kant, *Bazele metafizicii moravurilor*, trad. Isidor Colin, (Antet, București, 1994), pp. 73-93.

32 George F. McLean, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), pp. 126-127.

33 „Pentru ca dintr-o reprezentare prin care este dat un obiect să rezulte într-adevăr cunoașterea, este nevoie de *imaginație*, pentru sintetizarea diversului intuiției, și de *intelect*, pentru unitatea conceptului care unifică reprezentările. Această starea de *joc liber* al facultăților de cunoaștere, prilejuit de o reprezentare, prin care este dat un obiect, trebuie să poată fi universal comunicabilă, deoarece cunoașterea, ca determinare a obiectului cu care trebuie să se acorde reprezentările date (indiferent de subiectul care le are), este un singurul mod de reprezentare care este valabil pentru fiecare.” Immanuel Kant, *Critica facultății de judecare*, trad. Vasile Dem. Zamfirescu și Alexandru Surdu, (Trei, București, 1995), p. 58.

simbolice”³⁴. George F. McLean își susține această idee argumentând că sensibilitatea estetică dezvoltată de imaginație și creativitate poate avea o contribuție semnificativă la situațiile concrete de viață și poate deschide noi perspective despre libertate pentru comunități sociale și umanitate. Ca exemple concrete în acest sens ne putem referi la oameni politici ca W. Churchill, F. D. Roosevelt sau M. Gandhi.

Totuși, realitatea pe care o construiește Kant riscă să rămână limitată la autoritatea și la capacitatea de interpretare a rațiunii umane, pentru că elementul de referință este omul. Gândirea lui Kant a fost influențată în mare parte de raționalismul umanist al lui René Descartes, abordare rațională care devine regula ultimă pentru acceptarea adevărului. De aceea, chiar dacă filosoful german face referire la *cerul înstelat* sau la *legea universală*, acestea nu au semnificație decât prin *legea morală* în interpretare proprie și ceea ce personal este considerat *maximul voinței* și al acțiunii. În această formulă, accentul nu cade pe ceea ce este în afara persoanei, ci pe semnificația pe care ființa umană o dă la tot ceea ce este în afara ei.

Chiar dacă trebuie să amintim că avem de-a face aici cu un progres în privința înțelegerii libertății, pentru că s-a depășit stadiul dorințelor și al pasiunilor prezente la primul nivel, viziunea rămâne tot limitată la o imagine umană despre libertate și care închide ființa umană în cercul mundan „strâmt și rece”. Faptul acesta este ilustrat și de teoria dezvoltării morale propusă de Lawrence Kohlberg care începe cu (1) orientare prin pedeapsă și prin conformare și se încheie cu (6) recunoașterea principiilor etice universale³⁵. Ceea ce ar trebui să amintim la această abordare despre dezvoltare este faptul că ultimul nivel, spre deosebire de celelalte, nu este cu prioritate rezultatul unor experiențe empirice, ci metafizice. La acest nivel se transcende rațiunea și chiar adevărurile *a priori*, așa cum

34 George F. McLean, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), p. 129.

35 Lawrence Kohlberg prezintă un model stadial al dezvoltării morale în șapte etape și trei niveluri: **Nivelul 1 (Pre-convențional)** 1. Orientare prin pedeapsă și conformare (*Cum pot evita pedeapsa?*); 2. Hedonism instrumental naiv (*Eu cu ce mă aleg? - Plată pentru un beneficiu*); **Nivelul 2 (Convențional)** 3. Acord și conformism interpersonal (*Norme sociale - Atitudinea de băiat/fată bun/-ă*) 4. Comportament moral de menținere a autorității (*Lege și ordine, moralitate*); **Nivelul 3 (Post-Convențional)** 5. Orientarea prin contract social 6. Principii etice universale (*Principială conștiință*). Este interesant că cele trei niveluri ale dezvoltării morale propuse de Kohlberg au o perspectivă asemănătoare cu cele trei modele de libertate propuse de M. J. Adler. Lawrence Kohlberg, *Child Psychology and Childhood Education. A Cognitive-Developmental View*, (Longman New York & London, 1987), pp. 259-328.

Kant arată că experiența estetică implică atât corpul, cât și spiritul, deschizând o perspectivă către idealurile cele mai înalte și provocând un răspuns liber care aduce frumusețe și armonie, ancorând persoana creativ în realitate. Aici trebuie menționat că această unitate între trup și suflet, necesară pentru o experiență estetică autentică, este prezentă în mai multe culturi, mai ales în cele orientale, ceea ce poate fi un ajutor binevenit pentru stabilirea de punți pentru comunicare între culturi diferite în contextul globalizării.

Întrebarea cheie care rămâne totuși în acest context este legată de autoritatea care stabilește aceste principii universale și idealuri nobile. Sunt acestea rezultatul unei entități sau persoane superioare omului sau sunt urmarea unei excelențe umane prezentate ca un „ideal glorios”? Răspunsul la această întrebare este esențial pentru că face diferența între acțiunea de imitare sau de conformare față de un model limitat în sine și angajamentul față de un proces de transformare complexă în raport cu un ideal care invită perpetuu la dezvoltare. Diferența între aceste două perspective este de natură existențială, pentru că, în primul caz libertatea este limitată la idealul propus într-un cadru mundan, chiar dacă poate avea valențe universale, dar în al doilea caz, orizontul trece dincolo de limitele rațiunii, iar acest fapt lărgește tot mai mult orizontul de libertate în care se dezvoltă și se împlinește ființa umană.

Prin urmare, pentru a putea valoriza libertatea în dezvoltarea identității și integrității ființei umane ar trebui să găsim răspuns la cel puțin trei întrebări esențiale în această privință. În primul rând, ar trebui clarificat cum oferă voința și libertatea fundamentul pentru un comportament etic? Răspunsul la această întrebare este important și pentru înțelegerea autorității față de care trebuie manifestat comportamentul etic. În al doilea rând, care standarde sau valori comportamentale pot fi considerate etice sau morale? Cu siguranță că în această evaluare se va lua în calcul în ce măsură se poate vorbi despre universalitatea acestor standarde și valori, iar aici apare și provocarea dacă omul trebuie să descopere sau să inventeze standarde și valori. În al treilea rând, cum poate fi integrat în identitatea unei persoane un comportament etic în așa fel încât aceasta să trăiască liberă și integră și cu împlinirea realizării de sine. Aceste trei întrebări ne arată că nu este suficientă libertatea circumstanțială și nici măcar cea dobândită și ne deschid perspectiva către al treilea nivel de libertate, libertatea naturală.

6. Libertatea naturală – „să fac ceea ce poate aduce bine pentru mine și cei din jur”

Am văzut că libertatea circumstanțială care pune accent pe drepturile individului de a hotărî liber transformă viața într-o experiență auto-destructivă prin consumerism. Viziunea despre libertate propusă de Kant, fundamentată pe lege și voință, deschide mai mult perspectiva existenței în sensul că mută accentul de la realizarea sau de la preocuparea de sine la perfecțiunea de sine, dar și în acest caz, tot individul rămâne în centrul atenției, ca la primul model de libertate. Chiar dacă, în cazul libertății dobândite, putem observa un progres față de libertatea circumstanțială, deoarece implică și spiritul, pentru că omul este provocat să privească spre idealuri înalte, finalitatea nu poate fi decât o autonomie personală, iar realizările se reduc la ceea ce poate face ființa umană. Prin urmare, există riscul ca aceste persoane să se izoleze de restul comunității și să-și formeze o imagine despre lume neconformă cu realitatea.

Pentru evitarea acestei capcane în care se poate ajunge atât de ușor, ființa umană are nevoie să privească dincolo de realitatea vizibilă sau realizabilă, prin eforturi personale într-un context istoric sau cultural. Este destul de clar că libertatea este ceva mai mult decât eliberarea de orice interdicție sau realizarea unor idealuri prin articularea legii sau a regulamentelor morale, oricât de universale ar fi acestea, așa cum susține Kant sau propune Kohlberg în teoria dezvoltării morale. Da, este nevoie ca omul să înțeleagă că are valoare și este înzestrat cu capacități care-i oferă posibilitatea să dorească și să țințească spre idealuri înalte, dar sensul cel mai profund al libertății nu are în vedere, în primul rând, esența ființei umane, ci existența ei, nu ceea ce este omul, ci ceea ce poate deveni. Pentru că această formă de libertate invită persoana la schimbarea vieții în mod creativ, putem spune că este, prin excelență, specifică ființelor umane și o putem numi „libertatea naturală a determinării de sine”³⁶.

Tocmai de aceea, experiența absolută a libertății persoanei începe de aici, când omul își descoperă valoarea de sine și realizează că are un potențial extraordinar care îl poate ajuta să fie împlinit și să aibă o contribuție semnificativă la sporirea libertății și a binelui comun. La această înțelegere se ajunge atunci când există o deschidere totală față de adevăr,

36 George, F. McLean, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), p. 136.

nu pentru afirmarea supremației dominante sau pentru a întrupa idealul înalt al legii, ci pentru deschiderea inimii și a minții față de alte niveluri de cunoaștere, inclusiv față de misterul divin. Această realizare îi cere omului să depășească atât stadiul realizării de sine (libertatea circumstanțială), cât și pe cel al perfecțiunii de sine (libertatea dobândită). În concepție creștină, această experiență este exprimată cel mai complet de Mântuitorul Iisus Hristos în cuvintele „Veți cunoaște adevărul și adevărul vă va face slobozi...” (Ioan 8: 32). În viziunea lui Aristotel, această experiență înseamnă *noesis noeseos*³⁷ (cunoașterea despre cunoaștere), în cazul nostru am putea spune *libertatea libertății*. În acest fel, libertatea devine un mijloc prin care ființa umană se poate îndrepta spre ceea ce este cel mai valoros, cel mai important și care poate da sens cu adevărat unei existențe marcate de identitate și integritate. Astfel, prin contribuția pozitivă la schimbarea în bine a ființei umane, libertatea devine parte din realitatea existenței, transformând idealurile nobile în experiențe concrete de viață, iar aceste evenimente existențiale devin argumente care încurajează și motivează ființa umană să lupte pentru aspirațiile cele mai înalte. Așa se ajunge la un cerc victorios care susține ființa umană într-o dezvoltare personală continuă în relația: transcendență divină nelimitată, care inspire idealul de bine – imanență umană, cu potențial infinit de creativitate și libertate. Ceea ce la nivelul doi de libertate era un ideal posibil, la acest nivel devine realizabil, iar omul liber trăiește în „cunoaștere și adevăr, nu în falsitatea și decepție, în dragoste și bunătate, nu în ură și răutate”³⁸.

O astfel de abordare ferește ființa umană de pericolul să privească libertatea ca o posibilitate de a face alegeri între obiecte și o păstrează într-o relație mutuală de susținere pentru realizarea unor aspirații cu valențe teleologice care transcend sinele personal și preocupările obișnuite ale comunității. De fapt, am putea spune că preocuparea unei persoane pentru a ajunge la libertatea naturală este direct proporțională cu dispoziția ei de a se deschide către Divinitate, natură și semenii. Această participare comunitară prin exercitarea libertății individuale într-un climat public de libertate va avea o contribuție benefică atât pentru fiecare comunitate prin dezvoltarea unui climat de armonie și progres, cât și pentru fiecare

37 Ted Sadler, *Heidegger and Aristotle – The Question of Being*, (Athlone London & Atlantic Highlands, 1996), p. 98.

38 George, F. McLean, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, (The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004), p. 137.

persoană prin deschidere către comunicare și prin depășirea unor limite ale dezvoltării personale care n-ar fi fost trecute niciodată în izolare sau în absența libertății. Dintre cei trei factori care influențează identitatea ființei umane în procesul de autodefinire în contextul libertății (Divinitate, natură și comunitate), rolul cel mai important îl are Divinitatea, pentru că deschide un orizont care trece dincolo de realitatea vizibilă și susține ființa umană în procesul de corectare și de perfecționare de sine în raport cu un ideal transcendent. Așa cum am amintit, din perspectivă creștină, acest model a fost prezentat perfect de Iisus Hristos, dar a fost exemplificat și în viața altor oameni deosebiți din Scriptură sau din istoria creștină și universală.

Este interesant de remarcat că această viziune metafizică despre libertate ca un ideal de urmat și un principiu ordonator este prezentă în toate religiile, nu doar în creștinism. Cu toate acestea, există permanent un risc potențial să se piardă din atenție aceste standarde, fapt ușor de ilustrat prin situații care arată preocuparea de sine, dezinteres față de semenii și numeroase abuzuri sau atitudini care fac trimitere la degradarea morală din societatea în care trăim. Această situație trebuie să fie un motiv în plus care să pună în valoare dimensiunea metafizică a libertății prin care se poate aduce o contribuție semnificativă la schimbarea în bine, deoarece orientează ființa umană spre ceea ce *este* nu pe ceea ce *are*. Or, libertatea naturală se definește în raport cu experiența existențială a vieții, nu cu realizările materiale, așa cum a spus V. Frankl, „libertatea nu este ceva ce deținem, ci ceea ce suntem”³⁹. De aceea, tendința actuală spre tehnologie și spre digitalizarea vieții ar trebui să provoace societatea contemporană să găsească soluții pentru a valoriza progresul științei și preocuparea pentru tehnică să găsească mijloace prin care să facă mai vizibilă această dimensiune metafizică a libertății.

39 „În ciuda primitivității fizice și suflați silite din lașărele de concentrare, era posibil totuși ca viața spirituală să se adâncească. Oamenii mai sensibili care fuseseră obișnuiți cu o viață intelectuală bogată probabil că au suferit mult (adesea aveau și o constituție fizică mai delicată), dar pagubele produse asupra ființei lor lăuntrice au fost mai mici. Aceștia erau în stare să se retragă din ambianța teribilă din jurul lor într-o viață lăuntrică plină de bogăție, o viață a libertății spirituale. Numai astfel se poate explica aparentul paradox că unii deținuți, având o constituție mai puțin robustă, păreau adeseori că fac față mai bine vieții de lașă decât cei mai robuști”. Prin urmare, spune Viktor Frankl, „Nu se poate concepe nimic care să îl condiționeze într-atât de mult pe om, încât să îl lase fără nici cea mai mică urmă de libertate. De aceea, în cazurile nevrotice și chiar în cele psihotice, omului tot îi rămâne o rămășiță de libertate, oricât ar fi ea de limitată. Într-adevăr, nucleul cel mai lăuntric al personalității pacientului nu este nici măcar atins de psihoză”. Viktor E. Frankl, *Omul în căutarea sensului vieții*, trad. Silvan Guranda, (Meteor Press, București, 2009), pp. 28 și 88.

O astfel de abordare ar pune în valoare și dimensiunea creativă a libertății naturale. Această natură creativă include atitudini și manifestări care trec dincolo de dorințele personale și prin reflecție metafizică pot ajuta la recuperarea și protejarea resurselor culturale sau religioase de o potențială distrugere prin confruntarea între civilizații în procesul actual de globalizare.

Fundamentul manifestării acestui tip de libertate este dimensiunea afectivă care trece în plan secundar abordarea rațională și deschide un nou orizont al similitudinilor complementare între diferite culturi și religii. În acest fel se pot evita sau depăși conflictele, stabilindu-se relații de comunicare și o armonie socială la nivel național și internațional.

Este necesar să recunoaștem că identitatea culturală este în cea mai mare parte un rezultat al exercitării libertății umane în mod creativ. Aici este și una dintre cele mai mari provocări ale tendinței actuale de globalizare: Oare nu există riscul de a anula elementele care definesc identitatea unei culturi sau religii și, implicit, limitarea libertății prin dorința de a realiza un climat de armonie globală? Când privim exercitarea libertății din această perspectivă a creativității, devine tot mai evident că, în noul context global, orice îngrădire a exprimării libertății pentru definirea identității culturale sau religioase este o formă de oprimare și de limitare a dreptului la liberă exprimare. Acest risc al limitării exprimării și al formării identității poate fi diminuat în funcție de modul în care alege fiecare persoană sau entitate culturală și religioasă să participe sau să se sustragă fenomenului de globalizare. De aceea, trebuie să menționăm că primul aspect care determină atitudinea fiecărei persoane sau a unui grup social este imaginea pe care aceștia o au despre procesul globalizării. În general sunt atitudini, care arată că acest fenomen este privit ca o provocare agresivă sau ca o oportunitate care invită la dezvoltare. Cei care văd globalizarea ca o agresiune reacționează după modelul „luptă sau fugi”.

Manifestările cele mai întâlnite sunt opoziția prin confruntare sau retragerea din relație prin refuzul de a comunica. În privința primei abordări, este cât se poate de clar că demersul nu are șanse de reușită. Tendința actuală de reconfigurare a relațiilor dintre state, culturi și religii, ba chiar și o rearanjare geografică sau politică a granițelor între țări, ne arată că acest proces de globalizare nu poate fi oprit. A doua abordare, însă, când procesul globalizării este privit ca o oportunitate, poate păstra vizibile culturile sau religiile și le poate face relevante în noul context

istoric. Dar aici se impune mențiunea că deschiderea către dialog multicultural și interreligios trebuie să se facă respectând particularitățile fiecărui partener de dialog și, mai ales, nu prin subminarea unor valori care reprezintă elemente de bază pentru anumite culturi. Un exemplu în acest sens ar putea fi tendința de a considera înțelepciunea antică sau biblică fără relevanță pentru societatea actuală, în care progresul economic este prioritar. Conținutul informațional al scrierilor antice, dar mai ales al textului Scripturii poate avea o contribuție semnificativă în aceste timpuri postmoderne prin faptul că aduc un plus de spiritualitate și de umanitate, oferind perspectiva unui viitor în care valorile comune sunt importante, istoria și viața au sens, iar dimensiunea metafizică este vitală din perspectiva unei vieți trăite într-o libertate eternă. De fapt, aceasta este metoda prin care fiecare persoană și fiecare grup social, indiferent de cultură sau de religie, sunt puse în valoare prin elementele particulare care îi definesc și prin contribuția subiectivă pe care o poate aduce fiecare la valoarea comunității globale. Este important de menționat că această înțelepciune este rezultatul unei revelații divine, când ne referim la textul sacru al Scripturii, și care apoi a fost confirmată de un proces de acumulare a experienței ca informație validată de realitate. O aplecare asupra acestor scrieri poate aduce o contribuție semnificativă la înțelegerea valorii pe care o are libertatea naturală pentru formarea identității și pentru consolidarea integrității

Totuși, nu trebuie ignorate celelalte tipuri de libertate, pentru că experiența libertății la acest nivel sporește motivația ca îndatoririle să fie împlinite impecabil și oferă posibilitatea ca experiențele trecătoare din viață să fie trăite decent și temperat, fiind un motiv de satisfacție și o sursă de inspirație pentru cei din jur. Rămâne vital însă ca ființa umană să se poată înțelege pe sine și să relaționeze social cu atitudini care vor spori autoritatea legii și vor întări comunitatea. Iar pentru ca omul să se poată manifesta în acest fel, este nevoie să înțeleagă valoarea libertății naturale și natura ei creativă în relație cu dimensiunea metafizică de unde el poate primi resurse să valorizeze situațiile favorabile de viață, dar totodată să primească și puterea necesară să aibă libertatea de a suferi pentru că „viața este suferință”, cum spune Schopenhauer referindu-se la consecințele alegerilor voluntare prin care sunt asumate lipsurile, situațiile dificile sau ocaziile nedrepte⁴⁰. Această abordare pare greu de acceptat într-un timp

40 <https://plato.stanford.edu/entries/schopenhauer/>

când raționalitatea definește cu prioritatea concepția despre lume și viață. Cei care înțeleg care sunt nevoile fundamentale ale ființei umane nu vor pierde din vedere că „oamenii nu au nevoie doar de rațiune pentru a trăi. Ei nu pot calcula și acționa rațional, în interes propriu, până nu își definesc identitatea. Politica interesului presupune identitate”⁴¹. De aceea, Andreas Papandreou, fost prim-ministru al Greciei, a spus că „într-o lume foarte schimbătoare, oamenii caută identitate și securitate. Caută rădăcini și legături pentru a se apăra de necunoscut”⁴². Iar această căutare sau afirmare a identității culturale și religioase, personală și națională, nu se poate face fără înțelegerea libertății naturale. Numai așa ființa umană reușește să-și cunoască și să-și pună în valoare calitățile și abilitățile care o definesc într-o experiență de viață complexă și integră, evitând totodată previziuni și predicții sumbre despre viitor, așa ca cea a lui Samuel Huntington: „În viitor, ciocnirile periculoase vor apărea, probabil, din interacțiunea dintre aroganța occidentală, intoleranța islamică și ambiția de afirmare sinică”⁴³.

Concluzii

Identitatea și integritatea definesc ființa umană, fiind calități necesare oricărui cetățean responsabil. Deși trăim într-o lume tot mai globalizată, „identitățile culturale – etnică, națională, religioasă și civilizațională – sunt esențiale”⁴⁴, pentru că oamenii au nevoie să știe cine sunt, dar mai ales cine nu sunt. Iar pentru că identitatea se formează cel mai bine într-un climat de libertate, este nevoie să fie încurajate atitudinile care ajută apropierea dintre oameni, să fie evitate sau abandonate motivele de conflict și să existe o preocupare reală și constantă pentru educația cu privire la conceptul de libertate⁴⁵. Numai în acest fel oamenii vor înțelege limitele și dezavantajele **libertății circumstanțiale** care are o perspectivă foarte mică și cuprinde numai nevoile sau dorințele personale care au

41 Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, trad. Liana Stan, (Litera, București, 2019), p. 169.

42 *Idem.*, p. 223.

43 *Idem.*, p. 332.

44 *Idem.*, p. 581.

45 Ioan-Gheorghe Rotarui, “Freedom of Religion, Always a Hot Issue”, *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, Ioan-Gheorghe Rotaru, Dragoș Mușat (eds.), (Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2017), pp.545-550.

ca motivație **realizarea de sine**. Deschiderea către **libertatea dobândită** este un demers care implică determinare și consecvență, dar acesta este prețul care trebuie plătit pentru **perfecțiunea de sine**. Cei care vor trăi experiența libertății dobândite vor înțelege că există un orizont și mai larg, chiar nelimitat, în care ființa umană poate trăi o **libertate naturală**. Aici omul (re)descoperă idealul de libertate esențial pentru **determinarea de sine** și care a inspirat cele mai autoritare sau categorice legi și declarații prin care s-a cerut dreptul la libertate pentru ființa umană, un drept promis și garantat de Iisus Hristos: „...Adevărul vă va face liberi... veți fi cu adevărat liberi.” (Ioan 8.32.36) Necesitatea de a experimenta acest nivel al libertății nu are în vedere doar împlinirea autentică pe care o poate trăi ființa umană în relație cu Cel care este sursa și motivul libertății, ci și faptul că numai cei care trăiesc această experiență vor avea o contribuție reală, consistentă și creativă la climatul de armonie socială și vor putea să se ridice deasupra circumstanțelor grele sau nedrepte ca persoane integre.

Bibliografie selectivă

- Adler, J. Mortimer, *The Idea of Freedom: A Dialectical Examination of the conception of Freedom*, Garden City, N. Y., Doubleday, 1958, Vol. I.
- Adler, J. Mortimer, *The Idea of Freedom: A Dialectical Examination of the conception of Freedom*, Garden City, N. Y., Doubleday, 1958, Vol. II.
- Aristotel, *Politica*, trad. de Alexander Baumgarten, Univers Enciclopedic Gold, București, 2015.
- Frankl, E. Viktor, *Omul în căutarea sensului vieții*, trad. Silvian Guranda, Meteor Press, București, 2009.
- Huntington P. Samuel, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, trad. Liana Stan, Litera, București, 2019.
- Kant, Immanuel, *Bazele metafizicii moravurilor*, trad. Isidor Colin, Antet, București, 1994.
- Kant, Immanuel, *Critica facultății de judecare*, trad. Vasile Dem. Zamfirescu și Alexandru Surdu, Trei, București, 1995.
- Kant, Immanuel, *Critica rațiunii practice*, traducere de Traian Brăileanu, Paideia, București, 2003.
- Kohlberg Lawrence, *Child Psychology and Childhood Education. A Cognitive-Developmental View*, Longman New York & London, 1987.

- ✦ Manent, Pierre, *Istoria intelectuală a liberalismului*, traducere din franceză de Mona și Sorin Antohi, Humanitas, București, 2013.
- ✦ Manent, Pierre, *Metamorfozele cetății. Eseu despre dinamica Occidentului*, traducere din franceză de Mona Antohi, Humanitas, București, 2012.
- ✦ McLean F., George, *Persons, Peoples and Cultures: Living Together in a Global Age*, The Council for Research and Values in Philosophy, Washington D.C., 2004.
- ✦ Patapievici, Horia Roman, *Partea nevăzută decide totul*, Humanitas, București, 2015.
- ✦ Rawls John, *Political Liberalism*, New York, Columbia University Press, 1996.
- ✦ Rotaru, Ioan-Gheorghe, “Religious liberty – a natural human right”, *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015.
- ✦ Rotaru, Ioan-Gheorghe, “Freedom of Religion, Always a Hot Issue”, *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, Ioan-Gheorghe Rotaru, Dragoș Mușat, (eds.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2017.
- ✦ Rotaru, Ioan-Gheorghe, “Aspecte ale libertății religioase în contextul globalizării”, în *Libertate și conștiință. Culegere de articole despre libertatea religioasă și de conștiință*, Ștefan Mateiaș (ed.), Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2013.
- ✦ Rotaru, Ioan-Gheorghe, “Aspecte ale secularizării și ale omului secularizat”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, L-LI, nr.1, Cluj University Press, Cluj-Napoca, 2006.
- ✦ Sadler, Ted, *Heidegger and Aristotle – The Question of Being*, Athlone London & Atlantic Highlands, 1996.

Webografie

- ✦ https://www.v-dem.net/media/filer_public/f0/5d/f05d46d8-626f-4b20-8e4e-53d4b134bfcb/democracy_report_2020_low.pdf
- ✦ <https://plato.stanford.edu/entries/schopenhauer/>